

РЕФЕРАТ

**МАВЗУ: Корхоналарни ишлаб чиқариш самарадорлигини
ошириш йўллари ва имкониятлари**

Бажарди: С.Саидахроров

Тошкент 2012

Кириш

1. Самарадорлик корхона ишлаб чиқариш фаолиятида муҳим ўлчов бирлигидир
2. Корхона ишлаб чиқариш фаолиятини ривожлантириш йўллари
3. Мамлакатни модернизациялаштириш шароитида ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари

Хулоса

Кириш

Ўзбекистон Республикасининг мустақилликка эришиши ва бозор муносабатларини шакллантиришга қаратилган иқтисодий ислохотларни амалга оширилиши ҳозирги замон жаҳон молиявий-иқтисодий инқироз даврида ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг янги вазифаларини келтириб чиқарди.

Бу борада Президентимиз И.А. Каримов ўз маърузаларида қуйидагиларни таъкидлаб ўтган эдилар “Ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш, иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини жадал янгилаш биз учун энг муҳим устувор вазифа сифатида изчил давом эттирилади.

Бу хусусда гапирганда, 2011 йилда иқтисодиётга жалб этиладиган барча инвестицияларнинг 36,4 фоиздан ортиғини саноатни модернизация қилиш ва технологик янгилаш дастурларини амалга оширишга йўналтириш кўзда тутилаётгани, замонавий асбоб-ускуналар харид қилиш харажатлари умумий капитал қо‘йилмалар ҳажмининг камида 46 фоизини ташкил этаётганини қайд этиш даркор.”¹

¹И. Каримов. “Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади” – 2010 йилнинг асосий яқунлари ва 2011 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2011 йил 22 январь.

1. Самарадорлик корхона ишлаб чиқариш фаолиятида муҳим ўлчов бирлигидир.

Ишлаб чиқариш самарадорлиги ҳар бир корхона фаолиятининг энг асосий вазифаси ҳисобланади. У хўжалик юритишнинг сифат ва миқдор кўрсаткичларини, шунингдек, буюмлашган ва жонли меҳнат харажатлари ҳамда олинган натижалар ўртасидаги муносабатни ифодалайди.

Афсуски, бозор шароитларида “самарадорлик” тушунчаси, гарчи, даромад олиш, харажатларни камайтириш, меҳнат самарадорлигининг ўсиши, фонд қайтими, рентабеллик ва ҳоказолар самарадорлик табиатига мос келиб, бозор иқтисодиёти талабларига зид келмасда, баҳо, фойда, даромад, харажат каби тушунчаларга қараганда кам қўлланилмоқда. Самарали ишлаш дегани ўз моҳиятига кўра, мўлжалланган (режалаштирилган) фойдани олиш, ноишлаб чиқариш харажатлари ва йўқотишларни камайтириш, ишлаб чиқариш қувватлари ва ишчи кучидан яхшироқ фойдаланиш, меҳнат самарадорлигини ошириш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг сифатини яхшилашни англатади.

“Самара”, “самарадорлик”, “ ижтимоий-иқтисодий самарадорлик” каби тушунчаларнинг орасидаги фарқни англаб олиш зарур.

Самара – бу, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот (иш, хизмат), фойда ва даромад ҳажмини ошириш, маҳсулот таннархини камайтириш, сифатсиз маҳсулот ишлаб чиқаришни камайтириш ёки умуман, йўқ қилиш билан боғлиқ бўлган корхона фаолиятининг ижобий натижаларидир. Бу ютуқлар натурал шаклда *ишлаб чиқариш самарасини*, пул шаклида эса *иқтисодий самарани* тавсифлайди.

Самарадорлик, аввало, корхона фаолиятининг сифат жиҳатларини тавсифловчи тушунчадир. У “самара” тоифасидан келиб чиқади ҳамда унга қараганда мураккаб ва комплекс тавсифга эга.

Самарадорлик чора сифатида кўплаб техник, иқтисодий, лойиҳа ва хўжалик қарорларини аввалдан белгилаб беради. Корхона ўзининг хўжалик, илмий-техник ва инвестицион сиёсатини белгилашда самарадорликдан келиб чиқади.

Иқтисодий самарадорлик самарадорликка қараганда бир мунча тор маънони англатади. У қабул қилинаётган қарорларнинг хўжалик юритишда мақсадга мувофиқлигини тавсифлайди ҳамда барча ҳолларда самаранинг унга эришиш учун кетган харажатлар(ишлаб чиқариш ресурслари)га нисбати сифатида аниқланади. Харажатлар қанчалик кам бўлса (маҳсулот сифатига таъсир қилмаган ҳолда), самара шунчалик ортади, демак, иқтисодий самарадорлик ҳам ортади.

Ижтимоий-иқтисодий самарадорлик ишлаб чиқариш самарадорлигини меҳнат шароитларини, унинг ижодкорлик мазмунини бойитиш, ақлий ва жисмоний меҳнат ўртасидаги фарқни йўқотишни инобатга олган ҳолда тавсифлайди. Ижтимоий-иқтисодий самарадорлик бир вақтнинг ўзида, ишлаб чиқариш самарадорлигини кучайтириш, корхонанинг муваффақиятли фаолият юритиши, шахснинг ҳар томонлама ривожланиши ва унинг барча қобилиятларидан фойдаланишнинг сабаб ва натижаси ҳисобланади. Бевосита ижтимоий самара, ходимларнинг билим ва малакаси, тажриба ва маданиятининг ўсиши, аҳоли соғлиғининг яхшиланиши ва умр кўришининг узайишида акс эттирилади.²

Ишлаб чиқариш самарадорлиги ижтимоий самарадорликка нисбатан бирламчи ҳисобланади: иқтисодий ютуқлар корхонанинг ижтимоий муаммоларини ҳал қилишга ёрдамлашади. Масалан, фойданинг ўсиши, жамғармаларнинг ортиши корхонага ижтимоий вазифалар доирасини кенгайтириш ва уларни ҳал қилиш имконини беради.

Бироқ самарадорлик ва унинг асосий кўрсаткичи - фойда (даромад) ўз-ўзидан, автоматик равишда юзага келмайди. Турли корхоналарда самарадорликка эришиш учун мавжуд ишлаб чиқариш қувватлари ва бошқа хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда, турли восита ва йўللардан фойдаланилади. Бунда вақт омили, яъни самарадорликка қисқа ёки узоқ муддатларда эришишни мўлжаллаш, асосий роллардан бирини ўйнайди. Масалан, корхона олаётган фойдасини қисқа вақт мобайнида маҳсулот сифатини яхшилашни маблағ билан таъминлаш, ишлаб чиқаришни қайта қуроллантириш ва модернизация қилиш, ходимлар малакасини оширишга ажратилаётган маблағларни камайтириш йўли

² Б.А. Абдукаримов., А.Н. Жабриев., И.Р. Зугуров ва бошқалар. “Корхона иқтисодиёти”-Т.:2008й. 110 бет.

билан кўпайтириши мумкин. Узоқ муддатли режаларда эса бу, фойданинг камайишига ва хаттоки корхонанинг бозордаги ўрнини йўқотиши натижасида банкротга учрашига олиб келиши мумкин.

Хорижий фирма ва корхоналар ўз фаолиятларида самарадорликка эришиш учун ишлаб чиқариш техника ва технологияларига эътиборни кучайтиришдан ташқари, маҳсулот сифатини ошириш ва уни реклама қилишга алоҳида эътибор қаратмоқдалар. Масалан, Япониянинг “Омрон” фирмаси ўзига “Барчанинг яхши ҳаёти, яхши дунё учун” деган иборани шиор қилиб олган. Американинг “Катерпиллер” компаниясининг шиори “Дунёнинг ҳар бир бурчагида 48 соат хизмат кўрсатиш” бўлса, “Рибок” фирмаси “Яхши баҳодаги нарх” иборасини шиор қилиб олган. Бундай мисоллардан яна бир нечасини келтириб ўтиш мумкин.³

Хўжалик самарадорлигини ошириш омилларининг юқорида санаб ўтилган ҳар бири, фаолият юритишнинг турли шакл ва кўринишлари ёрдамида, ишлаб чиқариш самарадорлиги асосида ётувчи харажатлар ва ресурсларнинг ўзаро алоқасини иноватга олган ҳолда амалга оширилади (1-жадвал).

1 - жадвал

**Маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни сотишдаги харажатлар ва
ресурсларнинг ўзаро алоқаси**

Моддий ва буюмлашган шаклда		Пул шаклида	
Ресурслар	Харажатлар	Ресурслар	Харажатлар
Ишчи кучи сони	Меҳнат (сифат ва миқдор)	Меҳнат ҳақи фонди	Тўланган ойлик миқдори, жумладан, мукофот ва қўшимчалар
Бино, иншоот, машина ва ускуналар (меҳнат қуроллари)	Меҳнат қуролларининг эскириши	Асосий капитал	Амортизация ажратмалар
Меҳнат предметлари	Истеъмол, талаб, материаллар, ёқилғи, энергия ва ҳоказо	Айланма капитал	Сарфланган хом ашё, материал ва ҳоказолар қиймати
Тайёр маҳсулот	Дизайн, реклама, қадоқлаш, товар йўқотишлари	Муомала фондлари	қўшимча харажатлар (қиймат)
-	-	Пул маблағлари	Кредит учун фоиз

Манба: Б.А. Абдукаримов., А.Н. Жабриев., И.Р. Зугуров ва бошқалар. “Корхона иқтисодиёти” 2008й. 153 б.

Хўжалик самарадорлигини баҳолаш, корхонада фойдаланиладиган ресурс турлари бўйича амалга оширилиши ва миқдор жиҳатидан ўлчаниши мумкин.

Юқорида айтилганлардан келиб чиқадики, самара ва самарадорлик қотиб қолган категориялар қаторига кирмайди ҳамда фақатгина пул кўринишида ўлчанмайди. Самарадорлик ва сифатли меҳнат туфайли корхона *биринчидан*, ўзининг иқтисодий барқарорлиги ва бозордаги рақобатчиликка бардош беришини таъминлайди, *иккинчидан*, ўз имиджини яхшилайти ва ҳамкорлар билан алоқаларини мустаҳкамлайди, *учинчидан*, ходимларнинг иқтисодий ва ижтимоий аҳволини яхшилайти. Демак, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш йўллари қидириш, харажат ва натижаларни тўғри солиштириш, мулкчилик шакли, қайси тармоққа тегишлилиги, ҳудудий жойлашиши ва фаолият туридан қатъи назар, ҳар бир корхона учун муҳим вазифа ҳисобланади.

2. Корхона ишлаб чиқаришни фаолиятини ривожлантириш йўллари.

Истемол бозорида фаолият юргизаётган тармоқларнинг фаолият йўналишлари ва салоҳияти турличадир. Аммо истемол бозорида уларнинг маҳсулотлари дифференциялашган (табақаланган). Истеъмолчи сифатида уларнинг сифати баҳолари ўртасида кескин фарқ бор. Шунинг учун

³ Ростова Ю.И. и др. Экономика организаций (предприятий) в схемах. Учеб. пособ. – М.: Эксмо, 2009. – 240 с.

монополистик рақобат ташқи муҳит рақобатидан афзал бўлиши учун маҳсулотлар дифференциялашувининг стратегиясини асосий йўналиши сифатида белгилаб олади.

-ҳар қандай дифференция истемолчи учун ўзига хос „қимматига эга бўлиши керак;

-бу қийматлилик асосан истемолда самарадорлигини ошириш фойдалиликни ёки истемол товари таннарни ошириш ҳисобидан амалга ошириш;

-корхона ўз дифференциясини ҳимоя қила олиши керак, ҳаттоки рақобатчилар шундай имкониятлардан фойдаланишига эга бўлмасинлар;

- баҳони ошириш потенциал истемолчилар учун маҳсулот сифатини хизмат кўрсатиш даражасини ошириш;

- агар маҳсулот бозорда кам эътиборли ёки ўз ўрнига эга бўлмаса корхона барча йўллар билан уни кескин суратга реклама қилиши лозим.

Сўнгги йилларда мамлакатимиз тижорат банклари ҳамда янги ташкил топаётган кредит институтлари ўртасида тенг ва бегараз рақобат вужудга келмоқда. Бу эса тижорат банклари бошқарув стратегиясининг тўғри танланганлиги, активларнинг ишончли жойлаштирилганлиги, мажбуриятларни бажариш ва ликвидлиликни таъминлашда ижобий натижаларга эришиш зарурлиги ҳамда шу асосда юқори даромадга эришиш мумкинлигидан дарак бермоқда.

Корхона бўйича рақобатчиларни ўрганиши рақобатни шакли ва даражаларини аниқлаш қуйдаги усуллар орқали амалга оширилади:

-асосий рақобатни аниқлаш:

-кучли ва кучсиз томонлари, молиявий аҳволи бозордаги мақсади ички фаолияти хусусияти ва бошқариш кабилардан иборат.

Рақобатчи кўрсаткичлари ҳар бир соҳада ва хизмат турида ўзига хос хусусиятларга эга. Ишлаб чиқариш соҳасида қувватларнинг жойлашиш манзилига мамлакат ишчилари билан таъминланганлиги, ресурслари ва бошқа хусусиятлари.

Бевосита ишлаб чиқариш корхонасида шартли равишда 2 гуруҳга бўлинади.

1.Турли кўрсаткичларга жойлашган ўрнига боғлиқ.

2.Туркум кўрсаткичларига жойлашган фаолиятига боғлиқ.

Рақобатчилар ҳолатлари уларнинг курашдаги вазият талабларидан келиб чиқади. Корхона фаолияти билан танишиш ва корхона хос бўладиган кўрсаткичлар қўллаш асосида қуйдаги маълумотларни келтириш мумкин. Рақобатчи кўрсаткичлари сифатида корхонани жойлашган манзили, хизмат кўрсатиш вақти, товарлар ва хизматларнинг асортимент келажаги хизмат кўрсатиш маданияти нарх бўйича маҳсулотлар сифатининг ўсиши молиявий барқарорлик қўшимча хизматларни тавсия этиш ва бошқа кўрсаткичлар эксперт баҳолаш услуби асосида ушбу кўрсаткичлар қуйдаги миқдорларга эга бўлди .

Республикаимизда кўпгина мазкур пластмасса маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича рақобат салоҳиятини таҳлил қилишда молиявий кўрсаткичлар алоҳида ўрин эгаллайди чунки ҳозирда кўпгина корхона ташкилотлари дебитор ва кредитор қарздорликка эга бўлиб уларни бартараф этиш бўйича ўз вақтида тегишли чора тадбир кўра олмаяпдилар.

Корхоналарнинг молиявий натижа кўрсаткичларини қиёслаш учун мисолимиздаги иккала корхонанинг натижа кўрсаткичларини олампиз ва қуйдаги жадвалда уларнинг, тўловга қодирлик, ўз ва қарз маблағлари нисбати, молиявий мустақиллик коэффициентлари устаф фонди,соф фойда каби кўрсаткичлари орқали ифодаланади.

Мамлакатимизда саноат тармоқларининг салоҳиятини ўсиб бориши билан, уларнинг турли хилдаги тара-упаковкаларга, шунингдек салқин ичимликлар молларига бўлган талаб кескин ўсиб бормоқда. Натижада мазкур маҳсулотларни ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг сони ўртасидаги рақобат кураши ҳам кучаймоқда.

Ўз навбатида, корхона ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг юқори сифатлиги, уларнинг юқори сифатга эгалиги уларга бўлган талаб ва эҳтиёжни кескин ошишига олиб келмоқда. Ва рақобат бозорида мустаҳкам ўз ўрнига эгалиги ва мавқеини сақлаб қолмоқда.

Корхоналарнинг ривожланишига турли омиллар таъсир кўрсатмоқда буларнинг асосий сабаблардан бири территорияда фаолият юргизишаётган ўнлаб рақобатчи кичик тармоқларидир. Улар асосан хусусий акционер ҳамда уюшмаган тарқоқ кичик корхоналардан иборат.

Ҳозирги бозор иқтисодиётида бу табиий ҳол бўлиб доимо атрофдаги мавжуд тармоқлар савдо соҳаларини кузатиб боришади бунда кузатув объекти сифатида:

1) Мавжуд товар асортиментларининг турлари :

- 2) товарларнинг нарх новолари:
- 3) сифати, уларни қадоқланиши упаковканиши,
- 4) Савдо тармоқларининг иш вақти:
- 5) Мол таъминоти соҳалари:
- 6) Хизмат кўрсатиш соҳалари ва бошқалар:

Товаршунос ҳар 2-3 кунда мазкур кузатув материаллари асосида ҳар бир товар гуруҳлари бўйича маълумотнома тайёрлайди. Уларни олиб келиш графикларини кунларини белгилайди. Ҳозирги пайтда мол таъминотида ва харидорларни жалб қилишда муҳим омил баҳо, нарх-наво бўлиб қолмоқда.

Бу айниқса озиқ-овқат маҳсулотларига ўз аксини кўрсатмоқда. Шунинг учун савдо ходимлари рақобатчилардан фарқли ўлароқ ойида 2-3 марта товарларга қўйилган устамаларни кўриб чиқишади ва уларни айримларини пасайтириб айланиш тезлигини ошириш тадбирларини ишлаб чиқишади.

Бу эса умумий иқтисодий фаолият соҳасини кенгайтиришга корхона даромадини рентабеллигини 2,02 фоизга оширишга олиб келди. Ҳозирги кунда товаршунос маркетинглар томонидан ҳар бир рақобатчи тармоқлар фаолиятини ўрнатиб уларнинг ижобий томонлардан керакли ибрат олиб ўзларининг ўзларини дастурларини ишлаб чиқишмоқда. Мол таъминотида доимий таъминотчи корхоналар билан узвий алоқалар ўрнатилиб доимий истеъмолчи сифатида фаолият юргизмоқдалар.⁴

Мазкур тадбирлар орқали корхона истемол бозорида ўз мавқеини ва вазиятини эгаллаб қолиши мумкин. Жамият маҳсулотларининг рақобатдошлигининг муҳим элементи ва бозор салоҳиятини белгилашнинг асосий элементи бўлиб нарх-наво ҳисобланади.

Шундай қилиб корхона танлаган стратегияга эришиш учун қуйидаги йуналишларга эга бўлиш керак:

1. Маҳсулот ассортимента стратегияси бўйича:

- қурилиш маҳсулотларини кенг куламда таклиф этиш, янги турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш;
- Ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг сифатини ва ташқи қурилишини каттик назорат остига олиш;

2. Ишлаб чиқариш стратегияси бўйича:

- Ишлаб чиқариш технологияси билан узвий боғлиқ бўлган маҳсулотларга каттик талаб (стандарт) ўрнатиш;
- Фойданинг бир қисмини технологияни янгиликлар ихтиро этишга, инновация учун йуналтириш;
- Сифат соҳасида иш олиб борадиган яхши мутахассисларни ишга жалб этиш.

3. Маҳсулотларни сотиш стратегияси бўйича:

- корхона ишлаб чиқариш борасида имиджини мустаҳкамлаш;
- Дунё бозоридан мустаҳкам урин эгаллаш, ташқи мамлакатларда савдо уйлари ташкил этиш;
- Харидорлар сонини кучайтириш учун қулай баҳоларни ва шароитларни қўллаш;
- халқ истеъмоли маҳсулотлари турлари бўйича халқаро ярмарка ва кургазмаларда катнашиши;
- Оммавий ахборот воситалари орқали рекламани ривожлантириш.

4. Персонал танлаш ва тайёрлаш стратегияси бўйича:

- Адолатли иш ҳақи таърифларини ташкил этиш.
- истеъмол маҳсулотларини ишлаб чиқаришни урганиш, маркетинг тадқиқотларини олиб бориш, хизмат поғонасида қутаришни таклиф этиш.
- Ҳақгўй, кунгли пок бўлган ишчиларни ишга қўпроқ жалб этиш;
- Мутахассислар тайёрлашни кучайтириш.

5. Ижтимоий соҳа стратегияси бўйича:

- Корхона ходимларини яхши ҳордик чиқаришлари учун шарт- шароитлар яратиш бериш;
- Ишлаб чиқаришда юз берадиган фалокатлардан ходимларни суғурталаш;
- Ходимларга ва уларнинг оила аъзоларига тиббий хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш.

⁴ Дресвянников В.А. Управление знаниями организации. Учеб. пособ. – М.: КНОРУС, 2010. – 104 бет.

- Фойда ҳисобидан корхонанинг маданий-маиший, спорт соҳасини ривожлантириш ва бошқалар.⁵

Шундай қилиб корхонанинг танлаган стратегиясига эришишининг асосий йўналишлари билан бир каторда қуйидаги вазифаларни бажариши лозим.

1. Ўз махсулотларини сотишда бозорларни сегментларга бўлиш.
2. Корхона махсулотига бўлган талабни мақсадли йўналтирилган ҳолда урганиш.
3. Истеъмол бозорида мавжуд бўлган рақобатчиларни урганиш.
4. Махсулотларни сотиш учун мулжалланган савдо ўйлари ва махсус дуконларни ташкил этиш.
5. Сотишга мулжалланган махсулотларни сугурталаш.
6. Корхона махсулотларини гашики ярмарка ва курғазмаларда реклама қилиш ва бошқалар.

3. Мамлакатни модернизациялаштириш шароитида ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари.

Ҳозирги мамлакатни модернизациялаштириш шароитида ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, хўжалик юретишнинг бозор тизими ҳамда ҳар қандай даврнинг муҳим талабидир. Самарадорлик исталган корхонанинг иқтисодий барқарорлиги ва фаолият юретиш қобилиятини акс эттиради. Ҳар қандай ишда, жумладан, корхоналар фаолиятида самарадорликнинг, ижобий натижаларнинг мавжуд бўлмаслигини, образли қилиб айтганда, оворагарчилик, вақт, куч ва ресурсларни йўқотиш билан изоҳлаш мумкин.

Фан-техника тараққиёти корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти самарадорлигини оширишда муҳим омил бўлиб келган ва ҳозирда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Мазкур омилдан қуйидаги йўллар билан фойдаланиш мумкин:

*ишлаб чиқариш ва меҳнатни механизациялаштириш, автоматлаштириш ҳамда комплекс равишдаги механизациялаштириш;

*асосий технологик жараёнларни роботлаштириш;

*прогрессив, меҳнат ҳамда ресурсларни тежашга йўналтирилган технологик жараёнларни амалиётга киритиш ва улардан кенг фойдаланиш;

*хом ашё ва материаллар (меҳнат предметлари) замонавий турларини яратиш ва улардан фойдаланиш;

*ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, режалаштириш ва бошқариш жараёнларида замонавий ахборот технологияларидан, ҳисоблаш техникасидан фойдаланиш;

*ишлаб чиқариш ва меҳнатни илмий ташкил қилиш.

Амалиётда фан-техника тараққиётининг, жумладан, унинг таркибий қисмларининг аҳамияти ва ролини инкор қилувчи ёки тушунмовчи корхона топиш амримаҳол. Бироқ ушбу омилни амалга ошириш учун фақатгина ҳоҳиш ва истакларнинг ўзигина етарли эмас. Бунинг учун биринчидан пул маблағларини ва бошқа зарур бўлган ресурслар (инвестициялар) излаб топиш, **иккинчидан**, замонавий илмий-техникавий ишламаларга ихтисослашган илмий-тадқиқот институтлари, конструкторлик, технологик ва бошқа илмий муассасалар билан керакли алоқаларни “боғлаш”, **учинчидан**, ўз илмий-техникавий мақсадларининг самаралилигини ҳисоблаб чиқиш талаб қилинади.

Эркин бозор иқтисодиётига ўтиш чуқур ислохотларни амалга оширишни талаб қилади. Барча корхона ишлаб чиқаришни интенсификаштирувчи тадбирларни амалга ошириш зарур. Самарали ташкил этилган иқтисодиётга ўтиш ҳар томонлама ривожланган ишлаб чиқариш кучлари ва ишлаб чиқариш муносабатлари билан таъминланган бўлиши лозим.

Ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини оширувчи энг муҳим омил - бу фан ва техника тараққиёти бўлиб келган ва шундай бўлиб қеядак. Охириги вақтларгача фан-техника тараққидёти эволюцион тарзда ривожланиб келди. Натижада амалдаги технологиялар такомиллашиб, машина ва ускуналар қдсман замонавийлашди. Бундай натижа сезиларли, лекин кутилганидек эмас эди.

Янги техникалар бўйича тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий қилиш етарли даражада эмас эди. Эркин бозор муносабатларини шакллантиришнинг ҳозирги шароитида фан ва техниканинг охириги ютуқлари асосида халқ хўжалигининг барча тармоқларида янги техника ва технологияларни жорий қилишга қаратилган революцион ва сифатий ўзгаришларни амалга ошириш лозим.

Фан-техника тараққиётининг асосий йўналишлари қуйидагилар:

⁵ Кантор Е.Л, и др. Экономика предприятия. – СПб.: Питер, 2009. – 132 бет.

- **илғор технологияларни кенг ўзлаштириш:** юқори босим ва таъсирчан кучлар қўлланиладиган мембранали, лазерли, плазмали технологиялар ва бошқалар;

- **ишлаб чиқаришни автоматлаштириш** - юқори меҳнат унумдорлигини таъминловчи робот техникалар, роторли ва ротор -конвейер линиялар, мосланувчан автоматлаштирилган ишлаб чиқаришни ривожлантириш;

- металл маҳсулотлар, пластик қоришма, композитлар, металл кукунлар, керамик ва бошқа прогрессив тузиллиш материалларнинг янги шакллари яратиш ва ундан фойдаланиш.

Бозор муносабатлари ривожланиб бориши билан корхоналар келажакдаги ишлаб чиқаришни ривожлантиришга етарли эътибор бера бошлайдилар. Янги техникаларга, ишлаб чиқаришни янгилашга, янги маҳсулотларни ўзлаштириш ва ишлаб чиқаришга зарурий воситаларни йўллайдилар. Ундан ташқари, ташкилий шарт-шароитлар. ва омиллар, конструкторлар, инженерлар, ишчилар ижодий меҳнат қилишлари учун иқтисодий ва ижтимоий мотивлар яратиш зарур. Техник ва технологик янгиланишлар, ташкилий, иқтисодий ва ижтимоий омиллар меҳнат унумдорлигининг ошишига сезиларли таъсир кўрсатади. Бунинг учун янги техника ва технологияларни - жорий қилишни таъминлаш, ишлаб чиқаришга меҳнатни илмий ташкил этишнинг прогрессив шакллари жорий қилиш. уни меъёролашни такомиллаштириш, меҳнат маданиятини ошириш, тартиб-интизомга эришиш-меҳнат жамоасининг барқарорлигини таъминлаш лозим.⁶

Корхоналар ишлаб чиқариш фаолиятининг самарадорлигини оширишнинг муҳим омилларидан яна бири сифатида **мавжуд ишлаб чиқариш салоҳияти** - асосий ва айланма фондлар, ишчи кучидан тежамкорлик асосида, иложи борица унумлироқ фойдаланишни кўрсатиш мумкин. Бундан ташқари уларга буюмлашган меҳнат сарфланганлиги, яъни корхонанинг бутунги эгаларидан ташқари аввалги авлод вакиллариининг ҳам меҳнати мавжудлиги билан изоҳлаш мумкин.

Эркин бозор муносабатларининг шаклланиши шароитида ишлаб чиқариш самарадорлигини оширувчи барча омилларнинг таъсир қилиш имконияти сезиларли ўзгаради. Халқ хўжалигида таркибий ўзгаришлар амалга оширилади

- у истеъмолчилар талабидан келиб чиқиб, унга мослаштирилади;
- халқ хўжалигишг муҳим тармоқлари -саноат, қурилиш, транспорт ва алоқа юқори технологиялар асосида замонавийлаштирилади;
- жаҳон фан-техника тараққиёти даражасига тенглаштирилади;
- ҳарбий ишлаб чиқариш конверсияланади;
- турли мулк шакллари (давлат, хусусий, акционерлик ва жамоа мулкчилигига) асосланган қўп укладли иқтисодиётга ўтилади;
- хўжалик юритишнинг барча шакллари эркин ривожлантирилади;
- иқтисодиёт молиявий соғломлаштирилади;
- мамлакат халқаро алоқаларга узвий боғланади.

Корхоналар ишлаб чиқариш фаолиятининг самарадорлигини оширишда **ташкилий-иқтисодий омиллар**, жумладан, бошқарув ҳам муҳим ўринга эга. Уларнинг аҳмияти ишлаб чиқариш миқёсининг ўсиши ва хўжалик алоқаларининг мураккаблашиши билан ортиб боради. Бу омиллар қаторига биринчи ўринда, оқилона ишлаб чиқариш шакллари яратиш ва мавжудларини такомиллаштириш - концентрация, ихтисослаштириш, кооперация ва комбинация қилишни киритиш мумкин.

Бошқарувда эса, бошқариш, режалаштириш, иқтисодий рағбатлантиришнинг усул ва шакллари, яъни корхона фаолиятининг бутун хўжалик механизмини такомиллаштиришда ифодаланади. Корхона раҳбарининг иш стили ва усуллари фан-техника тараққиёти ва бозор иқтисодиётига мос келиши зарур. Масалан, корхона директори билими, тажрибаси ва профессионал малакасига кўра, оддий ходимлар ва бўлинма (хизмат) раҳбарларидан юқори туриши лозим. Акс ҳолда у жамоани керакли тарзда бошқара олиши ҳамда муваффақиятга эришиши ва имиджга эга бўлиши қийин.

Режалаштиришда режаларнинг баланслаштирилиши, кўрсаткичлар тизимини оптимал шакллантириш, режалаштириладиган мақсадлар ресурслар билан таъминланиши муҳим аҳамият касб этади. Бу эса ўз навбатида корхонадаги иқтисодий фаолиятни кучайтиришни, режалаштириш ва иқтисодий ҳисоб-китобларни ҳамда замонавий компьютер техникаси ва унинг режа иқтисодий ҳисоб-

⁶ Баринов В.А. Организационное проектирование. Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 104 бет.

китобларини амалга оширишдаги имкониятларини яхши билувчи, саводли ва малакали иқтисодчиларни танлашни талаб қилади.

Корхона фаолиятининг самарали бўлишида *ишлаб чиқаришни интенсификаштириш*, ишлаб чиқарилаётган *маҳсулотларнинг тури ва сифатини ошириш* ҳамда жаҳон стандартлари даражасига етказиш, *корхонанинг ишлаб чиқариш тузилмасини яхшилаш* каби омиллар ҳам муҳим ўринни эгаллайди. Бунга эса замонавий машина ва асбоб-ускуналар, замонавий технологиялар, ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил қилишнинг илғор усулларида фойдаланиш орқали эришилади.

Ишлаб чиқариш самарадорлигини оширувчи яна бир муҳим омил бу - **тежамкорлик режими** ҳисобланади. Ресурсларни тежаш ёнилғи, энергия, хом ашё ва материалларга бўлган ўсиб боровчи талабни қондиришнинг асосий манбаига айланиши лозим. Бу муаммоларни ечишда саноат асосий - ўринни эгаллайди. Бу тармоқда хом ашё ва ёқилғи-энергетика ресурслардан самарали фойдаланишни таъминлайдиган машина ва ускуналарни жорий қилиш лозим.

Хулоса

Бозор муносабатларига ўтиш бутун иқтисодиётда, шу жумладан, қурилиш корхоналарида самарадорликни ошириш билан боғлиқ масалалар мажмуасини жиддий англаш ва тадқиқ қилишни талаб этади. Бошқарув тизимлари шаклланишининг назарий асослари ва концепцияси, уларнинг бозор иқтисодиёти эҳтиёжларига жавоб берадиган ташкилий - иқтисодий механизмини кўриб чиқиш, қурилиш ташкилотларида бошқаришнинг асосий концепциясига асосланган бошқарув тизимларининг самарали амал қилишига олиб келади.

Қурилиш ташкилотларида бошқарув самарадорлигини ресурслар самарадорлигининг таъминотини яхшилаш ҳисобига ошириш мумкин. Қурилишда ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги бевосита бошқарув жараёни ва бошқарув фаолияти натижавийлигига боғлиқ. Бу бошқарув тизимининг такомиллашувига ва бошқарув тежамкорлигини таъминлашни асослайди.

Қурилиш компаниясининг самарадорлигини ошириш, иқтисодиётни рақобатбардош бўлишига ва ўсишига катта таъсир кўрсатади. Қурилиш комплексида бозор муносабатларини ривожлантириш учун бошқарувда тўғри ва қисқа вақтда аниқ ахборотга эга бўлиш корхоналар фаолиятида ўзгаришларга олиб келади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. И. А. Каримов. “Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади”. Халқ сўзи, 2011 йил 22 январь.
2. А.Ш. Бекмуродов., И.У. Мажидов., У.В. Ғафуров., Ш.И. Мустафоқулов “Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тарққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув-услубий мажмуа-Тошкент: Иқтисодиёт. - 2010. 376.б
3. Ходиев Б.Ю., Бекмуродов А.Ш., Ғофуров У., Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир» ҳамда «Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» номли маърузаларини ўрганиш бўйича Ўқув-услубий мажмуа – Тошкент: Иқтисодиёт. - 2010. 331.б
4. Балдин К.В. инвестиции в инновации – М.: Издательско – торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2010. – 238 с.
5. Jalolov J.J., Fattaxov A.A. Biznes marketingi. Darslik. –Т.: Moliya, 2006, -60-180 б.
6. Просветов Г.И. Стратегия предприятия. Учеб. практическое пособ. – М.: «Альфа-Пресс», 2010. – 100 бет.
7. Кантор Е.Л, и др. Экономика предприятия. – СПб.: Питер, 2009. – 132 бет.